

Elin Wägner- turen

En resa i författarinnan,
kvinnosakskvinnan, miljö- och
fredskämpen Elin Wägners liv och
småländska hembygd

ELIN WÄGNER-TUREN

The map shows a red route through the Västergötland region, starting near Håknahult and ending near Västervik. The route passes through several lakes and small towns, including Ramsås, Lönås, Torpsbruk, and Västervik. The map is titled 'ELIN WÄGNER-TUREN' in large, bold letters at the top left.

Elin Wägner-turen

En resa i författarinnan, kvinnoaks-kvinnan, miljö- och fredskämpen Elin Wagners liv och småländska hembygd.

Ca 100 km.

Turen går på både asfalterade vägar och grusvägar.

Växjö-Tolg- Råstorp- Gisshult- Holstensskog- Tolg- Berg- Lädja- Rösås- Bråt- Bjursjö- Bredhult- Lidnäs- Torpsbruk- Moheda- Ör-Växjö

Att Elin Wägner förlorat sitt hjärta till denna bygd bekräftar hon med sina egna ord strax före sin död 1949: ”*Tidigt hade jag två världar där jag kände mig hemma. Den ena var den småländska bygd där jag nu bor, där min mor var född och hennes släkt verkat som lutherska präster sedan 1500-talet i obrutna led. Alla dessa Ekedahlar vila under sina anspråkslösa kullar överallt i Småland*”.

Turen börjar vid Tolgs kyrka.

Tolgs kyrka är omgiven av höga popplar. Den har vackert smidda **kyrkogårds-portar**. Inne i kyrkan hänger pampiga **malmkronor**. **Altarskåpet** och en **madonnabild** från 1300-talet kommer från en medeltida kyrka som låg i Tolg. Lägga märke till det annorlunda **innertaket**!

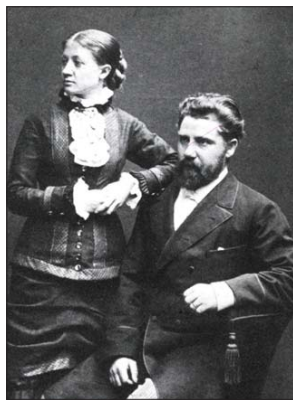
Samma år som kyrkan invigdes, 1881, gifte sig **Anna Ekedahl** med fil.dr. **Sven Wägner** från Lund i Tolgs kyrka. Han hade varit informator på Asa herrgård någon mil norrut och under denna tid lärt känna Anna. Anna Ekedahl var äldsta dottern till prosten i Tolg, **Jonas Ekedahl** och hans hustru **Matilda**. Jonas blev kyrkoherde i Tolg

redan 1859 men de första åren kom att förbittras av en strid mellan den västra och östra delen av pastoratet om kyrkans placering. Pastoratet var stort, hit hörde även Asa och Tjureda socknar. Kyrkan kom att placeras enligt Jonas Ekedahls önskan, i östra delen av Tolg.

Prästfamiljen fick 8 barn, 5 söner och 3 döttrar.

Två av sönerna blev präster. **Alfred**, som blev präst i Berg, blev den som kom att betyda mycket för Elin efter morföräldrarnas död. **Morföräldrarnas grav** finns vid skogskanten till höger om kyrkan, inhägnad med ett vackert gammalt smidesstaket. Intill den gröna tujan på graven ligger en liten gravplatta. Mormor Matilda dog i en hästskjutsolycka 1897 inte långt ifrån kyrkan (se text längre fram), morfar Jonas dog 1899.

Innan turen går vidare, läs gärna igenom följande om Elins liv fram till första världskrigets slut.

Föräldrarna Anna och Sven Wägner.

Elin Wägner föddes den 16 maj 1882 i Lund. Något år senare föds system **Ester** och 1885, när Elin är tre år gammal, föds brodern **Harald**. Kort efter Haralds födelse dog mamman i barnsängsfeber, smittad vid ett efterbesök av sin barnmorska. Denna händelse kom att dröja kvar med drag av melankoli i hennes livsstämning. Hennes barndom har helt klart spelat en viktig roll för hennes författarskap och känsloliv. I artikeln **Den blomstertid**, 1930 skriver hon: ”*När snön smälter bort om vintern från ett vetefält, är det som när ens mor dör, då man är liten. Sen finns intet skydd mot de hårda frostnätterna*”. Och ur **Min Mor**: ”*...i ett enda slag förvandlades jag från en livlig och glad treåring, ganska försigkommen i upptåg, till en tyst liten typ, som gick för sig själv och tittade upp mot himlen, där mamma var. ---Den som är moderlös möter kanske mer moderlighet hos andra människor än de som fått ha sina mödrar i behåll och för varje droppe av moderlighet, som fallit på mig av andras överflöd, har jag alltid varit oerhört känslig och tacksam. Men dessutom har jag nu i sextio år haft ett fortlöpande personligt förhållande till min döda mor. En sorg som håller sig lika frisk genom livet, är också ett värde*”.

Elin medan modern levde.

Sven Wägner flyttade till Nyköping med sina tre barn och gifte om sig några år senare med en ung adelsdam, **Augusta Ulfsparré**, ”*en person med hållning och behärskning, lite torrt men behagligt sätt*”. Tre minderåriga moderlösa barn samt snart ett eget var inte helt problemfritt att ta sig an. Om Elins förhållande till sin styvmor vet man att det förbättrades under senare år. Under Augustas sista sjukdom 1923 skrev Elin att ”*hon är storartat modig och riktigt rar nu, jag är glad att ha varit hos henne*”.

På grund av moderns död kom därför Elin tidigt att dras till moderns släkt och hembygd. Morföräldrarna och **Tolgs prästgård** blev hennes fasta punkt i tillvaron under skolloven i mer än 15 år (se text längre fram).

1897 blev **Sven Wägner** rektor i Helsingborg. Elin ville fortsätta att studera, hon ville bli en privatlektioner i filosofi, men nekades av fadern. Flickor behövde ingen teoretisk yrkesutbildning! I protest slutade hon skolan på egen begäran och satt i stället hemma och målade porslin. Att förvägras studera var något som hon för mycket illa av. Så länge hon levde kunde hon föra detta på tal. De något kyliga känslor som hon hyste för fadern förbättrades sedermera. 1916 insjuknade han och Elin deltog i vården av honom på hans dödsbädd.

Åren kring sekelskiftet präglades av flitigt skrivande. Efter en ettårig handelsutbildning och ett mellanspel som skrivbiträde åt sin far, började Elin som recensent på **Helsingborgsposten** och fick senare fast anställning som journalist. Här inledde hon ett förhållande med en äldre man som övergav henne, hon hamnade i

kris och blev sjuk. Elin flyttade nu till Stockholm.

1902 bildades **Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt**. Elins engagemang var stort i denna fråga, främst efter en intervju några år senare med **Ellen Key**.

1904 reste hon till London och förlovade sig med red.sekr. **Hjalmar Jönsson** (förhållandet varade ett år), i december började hon på **Vårt Land** i Stockholm. I tidningen **Idun** fick Elin in flera noveller och senare också en fast anställning som redaktionssekreterare. Samtidigt frilansade hon i **DN** och **Puck**. 1907 utkom debutboken, en novellsamling, **"Från det jordiska museet"**. **"Norrtullsligan"**, ett lättsamt, kvickt och humoristiskt kåseri, som handlar om unga kvinnliga kontorister och kvinnans rätt till arbete, högre lön och medborgerliga rättigheter, kom året efter.

1908 avlogs en motion om kvinnlig rösträtt i riksdagen. Samma år åkte Elin till **Internationella rösträttsalliansens kongress** i London och skrev referat därifrån. Romanen **"Pennskaftet"** från 1910 handlar just om en ung kvinnlig journalist och rösträttskampen.

Sommaren 1910 träffade Elin Wägner sin blivande make, doktor och redaktör **John Landqvist**. Bröllopet stod i november. Paret bosatte sig på Östermalm i Stockholm. Det snabba beslutet om äktenskap väckte positivt uppeende i bådass bekantskapskretsar. I morbror Alfreds församling i Berg undrade gummorna över doktorstiteln: *"Tar han emot eller läser han?"* Det första året var lyckligt, i dagboksanteckningar kan man dock läsa att hustru-

och husmorsrollen tränger kvinnosaks-kämpen mot soffhörnet. I brev till **Ellen Key** i februari 1911 skriver Elin: *"Jag har blivit lat och passiv och kommit bort ur stridslinjen....vet för ögonblicket ingenting som är roligare än att tiga och virka."* Och i oktober samma år: *"jag skulle bra gärna vilja veta, hur det skall gå till att sköta man och hus och yrke och författar-skap och sociala plikter och dessutom vara lat i ett soffhörn"*.

Det smyger också fram ett förrädiskt ideal från mors och mormors dagar, som viskar om tillbakadragenhet, om hemmasittande och kvinnliga dygder. Hur detta ideal skulle kunna förenas med rösträttskvinnan på barrikaden var inte lätt att lösa. Inte blev det lättare när **Ellen Key** förenade sin röst med mor- och mormors-idealet: *"Kärlek, äktenskap och moderskap - är inte detta 100 gånger viktigare än rösträtten!!!"* Elin svarar Ellen: *"...Det är väl att mitt hjärta är så fullt av hans lilla person..... men jag skulle vilja att jag kunde vara social och kommunal och litterär och ändå vara gift med den bästa man i världen..."*

Sluta engagera sig för **kvinnokampen** kunde Elin inte, men: *"sen jag gifte mig skriver jag så illa"*, skriver hon till Ellen Key, 1913.

Hon längtade efter barn. I romanen **"Helga Wisbeck"** biktas hon sig genom romanfiguren **Elisabeth** (Elins andra namn). En klyfta har uppstått mellan makarna i samband med havandeskap och ett dödfött barn.

Äktenskapet slutade i skilsmässa 1922. John tog upp skilsmässöfrågan redan 1913 för att ingå annat äktenskap, men Elin bad

Nygifta: Elin Wägner och John Landqvist.

Elin Wägners utseende skiftade starkt efter sinnesstämningar och livsperioder. Här 1911: *"borta ur stridslinjen", "lat i soffhörnet", "drömmer om en grabb med Johns bruna ögon"....*

om uppskov till efter kriget, vilket John senare tackade henne för. Elin och John förblev dock goda vänner och samtalspartners så länge Elin levde.

Samma år som Elin Wägner gifte sig hade hon ombesörjt flyttning åt sin bror **Harald** och skaffat honom jobb på DN. Detta var en missräkning för Bergsläkten: först vägrar han bli präst och fullföljer inte sina studier, sen följer han sin radikala syster i spåren som journalist och författare!

Under första världskriget engagerade sig Elin djupt i kvinnors kamp för fredsfrågor. Hon reste till **Haag** 1915 där internationella kvinnoalliansen (**ISWA**) hade möte mitt under brinnande världskrig. Här samlades kvinnor utan rösträtt från alla länder utan annat uppdrag än att som kvinnor och mödrar protestera mot kriget, *"de ville rädda det liv de givit världen"*. Elin skriver ett långt referat i **Idun** i maj 1915: *"vad kvinnorna begär är aktning för rätten som grundval för folkens samliv. Den konservativa synen på historien som en evig kraftmätning, en ren maktkamp, känns outhärdlig. Kvinnorna i Haag söker en väg ur förvirringen"*.

Den centrala resolutionen i Haag, när väl enighet nåtts, uttryckte medkänsla för lidandet i alla krigförande länder och riktade en vädjan till regeringarna *"att göra slut på"*.

Kvar efter Haagkonferensen blev dock **Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, IKFF**.

1919 bildades svenska sektionen av IKFF. Samma år biföll riksdagen förslaget om **kvinnlig rösträtt**.

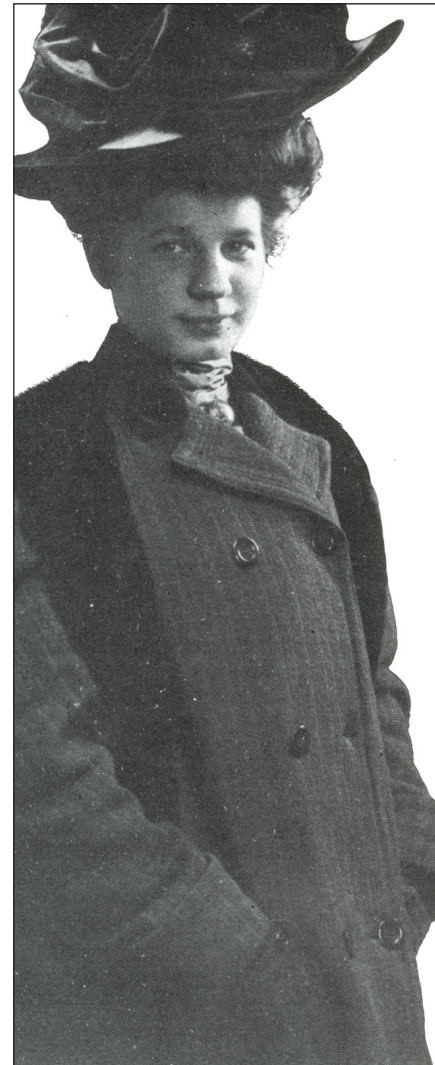
Elin var vid krigsutbrottet försvarsvän men

blev under kriget pacifist. Brorsdottern **Ria Wägner** har berättat om hur Ria och hennes bror göt tennsoldater i Elins kök i Stockholm, men när Elin tyckte leken blev för intensiv, *"tog hon oss in i arbetsrummet och talade till oss som likar. Förstod vi inte att vi lekte mänsklighetens grymmaste lek, som när den var verklig bragte död och förintelse, kvävde lyckomöjligheter, krossade kulturer? Jo då, vi förstod småningom och vi skulle inte göra fler soldater"*.

Brorsdottern Ria Wägner vid 18 års ålder, 1932. Hon växte upp som journalistbarn och blev själv också en känd skribent och folkkär TV-personlighet

Efter kriget besökte Elin Wägner flera länder i Europa. I reportageböcker, bl a **"Den föröddas vingården"** (1920) **"Från Seine, Rhen och Ruhr"** (1923) och andra berättelser vänder hon sig mot nationalhat och rättskränkningar. Tidigt förstod hon problemen: **Versaillefreden**, *"den pekade ju rakt mot ett nytt 1914"*! - och de allierades ockupation av Rhenlandet, en *"produktiv pant"* för icke erlagda tyska skadeståndsbelopp, upplevdes som kulmen av alla kränkningar. Hennes tankar då att *"det går ej att på ett papper sätta gränser som ej är förankrade bland befolkningen"*, är lika aktuella idag.

Elin Wägner - amason med två bröst.

Brottslingar, sinnesrubbade och kvinnor har ingen rösträtt till parlamentet! Engelsk agitationsaffisch, återgiven i Idun 1909.

Elin Wägner redigerade Iduns mäktiga kongressnummer, 12-17 juni 1911.

Från Tolgs kyrka går färden vidare till Holstenskog, miljön för boken ”Åsa-Hanna” (1918).

Du kör mot **Braås**, efter ca 100 m från kyrkan sväng vänster mot **Råstorp**, se skylt. Sedan vänster mot **Gisshult** och vänster igen mot **Holstensskog**.

Vägen slingrar sig genom mossig granskog, åkrar och betesmarker. Ungefär så här måste det sett ut när Elin åkte med sin morfar prosten på diverse förrättningar ute i byarna. I boken ”**Tusen år i Småland**” (1939) beskriver hon denna smålandsmiljö: ”*vägarna... de var ju krokiga och backiga men själva vägbanan kunde vara sammetslen. Genom att de tvang ner farten lärde de oss att se upp för vad landskapet hade att ge, vi vande oss att hoppa ur och gå av vägen för att titta närmare på ett träd, en å, en bro... en by, en dörr.När allting var dolt i regndisets täta slöjor upplevde man landskapets naturliga modellering genom att man tvingades följa den med sin egen kropp, vilket ju inte är fallet på en god väg.*”

Boken ”**Tusen år i Småland**” var ett beställningsverk av **Wahlström & Widstrand**, den var en av tio land-skapsböcker. Elin fick lite kritik för att hon mest skrivit om Varend och inte hela Småland!

Holstenskog. På höger sida har Du nu en stor röd magasinbyggnad, snett upp till vänster ligger en röd mangårdsbyggnad. Denna gård är förebild för **Åsa-Hanna**-dramats utspel. Elin Wägners hade som barn hört talas om Åsa-Hanna av både morfadern och morbröderna. Hon hade också själv sett henne, en ståtlig dam med rena anletsdrag och rak hållning.

Handlingen i boken är följande:

Några i handelsmansgården (bakom huset ligger den gamla handelsboden) har ett mord på sitt samvete. Åsa-Hanna gifter in sig i familjen, hon får klart för sig att hon, tillsammans med övriga i familjen, måste hindra dem som varit med om mordet, att på sin ålderdom inför prästen bekänna sina synder. Däri ligger dilemmat; för att kunna dö i frid måste man ha klarat ut sitt liv. Skildringen visar hur till slut kristen tro och rättskänsla vinner seger i kampen mellan onda och goda makter i en människosjäl. Romanen betraktas som en av de konstnärligt förnämsta romaner, som skrivits på svenska. Den har också filmatiserats.

Fortsätt vägen fram och runda huset, på vänster sida ser Du den **gamla handelsboden**.

Snart ser Du en gammal **stenmur**. Konsten att lägga sten lärde sig småländska soldater vid bygget av Göta Kanal, dit många var kommenderade. Kunskapen tog man sedan med sig hem. De flesta stenmurar kom till under 1800-talet när bönderna genom s k laga skifte fick större åkrar, vilket var nödvändigt p g a den stora befolkningstillväxten. Stenarna i åkrarna bröts för hand med hjälp av hävstänger och släpades bort till åkerkanten. Snart blev det en konst och tävlan mellan bönderna att bygga en vacker stenmur. Stenmuren byggdes djupt så inte grunden skadades av tjälen.

Efter ett par kilometer kommer Du till vägen Åsa-Tolg. Sväng vänster och kör några km, njut av utsikten över Asasjön och Tolgsjön! Sväng sen vänster till **Tolgs prästgård**, se skylt ”prästgården”, skådeplats i ”**Åsa-Hanna**”.

Tolgs prästgård, barndomens paradiset.

Idag är huset gult med endast en våning och i huset finns pastorsexpeditionen.

När Elin Wägners **morfar och mormor** bodde här var huset en charmig röd mangårdsbyggnad i två plan. En löv-trädsallé med lummiga ängar på båda sidor ledde fram till huset. Detta ställe var Elins och hennes syskons paradiset under skolloven! Här fanns ängarna, hagarna, sjöarna, skogarna och allt gott och vackert som trädgården gav. Här fanns värme och trygghet, en fast livsrytm och livs-åskådning. ”**Människor kom och gick - somliga ville tala i enrum med prosten, andra dricka kaffe med prostinnan, ungt folk för att ta ut lysning, svartklädda allvarsmänniskor för att anmäla dödsfall. Alltid fanns där någon Sara: Långa-Sara eller Kampa-Sara eller Trädgårds-Sara, prostens dagsverkare. Och så var det herrgårdsfolket i trakten: Leijonhufvuds på Åsa eller Gyllenswärds från Åby eller grevinnan Horn och fröken Adèle Hoffberg, som kunde komma uppåående i droska efter två hästar**”. Det är ingen tillfällighet att adelsfolk så ofta figurerar i Elin Wägners berättelser.

”Men lika roligt var det att tillsammans med mormor och moster Maria åka på

kaffe- och safikalas i gårdarna eller att stanna hela dagen i handelsboden vid bron och leka med handelsmans barn”. (Ur ”**Tolg - mitt Österland**”)

Elin och syskonen fick också erfara vad det innebar att tillhöra ett **gammeldags hushåll**. Det var slakt och yste, korvstoppning och lingonkokning, linberedning, vävning och sömnad. Elin fick på så vis tidigt och från grunden lära känna betydelsen av kvinnors arbete i ett sådant hem. **Mormor/prostinnan Mathilda** var en gladlynt och driftig kvinna. Elin minns hur hon arbetade med i alla sysslor från morgon till kväll, ”**hon gick som ett gångande skepp mellan boden och köket och handkammaren. Ofta var hon mycket trött, det minns jag och ändå förstod jag då intet av vad det vill säga att ha arbetat som hon i bortåt ett halvt sekel, fött och uppfostrat åtta barn, med knappa medel hållit ett stort välordnat och välförsett hus öppet för släkt och församling. Om jag förstått det, skulle jag beundrat henne långt mer än jag hade vett till då, och ännu mer uppskattat henne under de sällsynta stunder då hon kunde göra sig fin och vacker och slå sig ner och sällskapa sina gäster med stor älskvardhet och munterhet.**” (Ur ”**Tolg - mitt Österland**”)

Mormor Mathilda Ekedahl.

”Varför var detta hem så gränslöst

älskat?” frågar Elin Wägner 1939 i

”Tusen år i Småland”. I sitt svar drar hon en gräns mellan barn- och ungdomsår:

”För barn vilkas lydnadsprov var lätta och som inte hade några anledningar till trots, var livet i en sådan prästgård underbart. I varje detalj var det reglerat efter beprövad sed. Det föreföll aldrig att finnas någon tvekan hos högsta myndigheterna om vad som i varje situation var riktigt och nödvändigt....”

Och vidare: *”Hemmet var anspråkslöst, men det fanns inte en ful sak, allt var gediget, nedärvt, hemgjort och alldeles av sig självt estetiskt otadligt. Kosten var på samma sätt: precis vad den skulle vara utan spekulat....”*

Trots strängheten poängterar Elin Wägner i sin biografi att det *”ingalunda var ett hus där det gjordes tungt eller dystert för barnen”*.

Betydligt svårare var det kanske att foga sig efter och förstå detta liv när **själv-känslan** börjat sträcka sig efter **egna mål** och **andra normer**. Elin skriver: *”Där gräts nog över väven av längtan, ånger eller trots....Det ideal som en prästfamilj, sådan jag minns den, hade att jämföra sig med och sträva mot, skapade naturligtvis en inre spänning hos var och en som tog det på allvar. Det kostade också mänskliga offer att hålla den höga standard som ett sådant ideal krävde. Det kunde uppstå sammanbiten plikrutin utan inre genomlysning av villighet och glädje. Men fulländad var denna livsform....och den var byggd på en grandios livs-åskådning....”*

Kanske var **denna fostran**, given i all

välmening, grunden till hennes senare ställningstagande mot gammalkyrkligheten. Hon kom att bryta med den kyrkliga familjetraditionen och vände sig i stället mot **kväkarna** som hon under 1920- och 1930-talen kommit i kontakt med, både i Sverige, genom sin nära vän, religionspsykologen **Emilia Fogelklou**, och i Europa. 1936 beslöt hon sig för att ansluta sig till dem.

Många av Elin Wägners böcker handlar om människor, som genom **en inre religiös upplevelse** kommer till klarhet om sig själva och livet. En huvudtanke i dem är, att människan inte är till för sin egen skull, utan att alla är förbundna med varandra i en stor gemenskap, där varje människa har sitt **offer** att göra och sin **uppgift** att fylla.

Kör ner på vägen igen och sväng vänster mot Tolg och **Tolgs kyrka** (skylt **Braås**). Efter ca 200 meter, sväng vänster in på grusvägen vid skylt *”Gäller ej behörig trafik”*.

Här uppe på höjden ligger **Lundabacke**, med ett stort gravfält. Utsikten över **Tolgsjön** och **Asasjön** är betagande! På denna grusväg mellan prästgården och kyrkan åkte prästfamiljen och barnen Wägner ofta med häst och vagn.

Utsikt från Lundabacke, Tolg.

Kristi Himmelfärdsdag 1897 kom hästen i sken i den långa branta nerförsbacken. Vagnen välte och Elins mormor föll ur. Hon skadades svårt och kort tid efteråt dog hon. Elin, som då var 15 år gammal, var just då i Köpenhamn med sin far. Det blev nu **moster Maria**, som var 17 år äldre än Elin och ogift, som i sin mors anda kom att styra i prästgården. När **morfar Jonas**, prosten, dog två år senare tog hon med sig sitt *”kall”* till sitt och **brodern Alfreds hem** i Berg, där han var präst. På slutningen till höger nedanför backen ligger än i dag en kuperad äng som kallas **Lunden**. Hit tog ofta moster Maria och morbror Alfred barnen Wägner för en liten botanisk tur på den blomsterrika ängen.

Konfirmanden Elin Wägner 17 år och moster Maria. Året är 1899.

Tag nu vägen mot **Berg**.

Denna väg gick Elin ofta då hon skulle besöka sin morbror Alfred i Bergs prästgård eller till konfirmationsundervisningen i Bergs kyrka.

På höger sida ligger den **gamla**

kyrkogården med klockstapel. Tidigare låg här en medeltida kyrka, vars **altarskåp** numera finns i Tolgs kyrka. Du kör också över den 2 km långa **kanalen** som förbinder Tolgsjön med Asasjön.

På denna vägen gick också **flyttlasset** från Tolgs prästgård till Bergs, en färd som kostade många tårar. I **”Tusen år i Småland”** skriver Elin Wägner om hur hon i asphagen satt på en sten och grät inför flytten.... *”Förresten var det inte bara jag som grät, inte ens bara en generation utan två. Ty två generationer var på vandring bort från den präst-gården, som den äldsta generationen hade lämnat för att flytta till kyrkogården. Vi hade lämnat den för oåterkalleligen sista gången, vi hade slitit oss därifrån, men de fina spetsarna av våra hjärterötter hade inte kommit med. De var kvar hos församlingen, hos kyrkan och de båda kyrkogravarna med våra gravar, hos marken, lönnarna och kastanjen, blomsterkvarteret ...frukträdgården..hos det gamla huset med de låga rummen, de gröna rutorna och de nötta möblerna. Rötterna satt kvar i lagårdsbacken, svinagården och hönsgården, ja även skilsmässan från det lilla huset, som låg så diskret dolt bakom syren och jasmin, hade varit brutal.”*

3-4 km från Tolg ligger **Hagalund** med två små röda **torp** mitt emot varandra på var sin sida om vägen.

I det ena bodde **Lisa i Fattistuan** och i det andra bodde **Knyle-Petters-Emma**, maken var lite kutryggig, därav namnet. De hade en son, han kallades i bygden för **Knyle-Petters-Emmas-Alfred!** Det gick inte an för Elin att gå förbi utan att gå in och dricka en kopp kaffe, hos båda gummorna!

”Knyle-Petters Emma” utanför sin stuga med träskorna prydligt placerade vid trappstenen.

Lisa hade det så rent och fint i sin stuga med fönstren fulla av engelska pelargonior (Lisa drog senare upp pelargonior åt Elin på Lilla Björka varje år. En blomma som kom att få ett symbolvärde för hennes mormors gamla rödvida förkläde, som skulle hänga framme tills Lisas pelargonia slagit ut!).

”Lisa i fattigstugan” med lapptäcke om magen.

Hos Lisa fick hon höra många ord och uttryck från det gamla Tolg. Lisa hade en dotterson, som vuxit upp hos henne. Han blir förebild för *Lennart* i romanen

”Svalorna flyga högt”. Dottersonens och hans hustrus liv och öden, där en hemvändande svensk-amerikan griper in,

blir ett stimulerande stoff för Elin Wägners fantasi och tankar.

Ria Wagner har berättat att hon som barn ofta promenerade denna väg med faster Elin. *”Ibland gjorde vi kanske försök att slinka förbi stugorna, men för det mesta var Faster inställd på att ta i hand och fråga efter hälsan och stiga in ett tag och lämna någon liten förning. Särskilt gärna hälsade hon på Lisa, som hon mindes sedan långt tillbaka. Hon var slätkammad och vithårig, blid och vacker i sin ålderdom, Emmas ansikte var knotigt av skvallerlusta och renlighet ansåg hon vara en fördom. In till Emma med de spelande ögonen gick hon inte gärna”.*

Nästan framme i Berg svänger Du vänster mot Åby, efter ca 200 meter svänger Du vänster igen, **skylt Åby**.

Ytterligare någon km efter **Bergs säteri** ligger på vänster sida Den gamla **ödekyrkogården** i Berg.

1941 bildades i Berg en **hembygds-kommitté** med Elin Wagner som en av de drivande krafterna. Första arbetsuppgiften blev att restaurera den här gamla ödekyrkogården och markera den gamla kyrkan. Detta kändes nog angeläget för Elin, som säkert många gånger gått tvärs över vägen från prästgården och tankfullt vandrat omkring på denna heliga mark.

Helgedomen som stod här och som Du nu endast ser en markering av, var troligen från 1100-talet. Den revs 1830. Sten togs till den nya kyrkan och den vackra **järndörren** blev ingången till sakristian i den nya kyrkan. **Triumfkrucifixet** återfinns också där.

Den gamla kyrkplatsen är nu en vacker äng. **Träkorset**, som står på den plats där

altaret stod, är ritat av **Flory Gate** som var Elins vän och själsfrände. Virket kom från ekar som vuxit på Florys gård i Rösås. I marken ligger ett gammalt vackert **gravmonument** av gjutjärn. Det är ett minnesmärke över **Frances Rudebeck**, godsägarfru på Bergs herrgård.

Längs stranden av Bergsjön, nedanför prästgården, står än idag några mycket **gamla tallar** som Elin och Bergs hembygdsförening lät fridlysa på 1940-talet.

Mitt emot kyrkogården (vid busshållplatsen) ligger **Prästgården**, en röd mangårdsbyggnad, från 1895. Det var hit som flyttlasset gick för Elins **möster Maria**, efter faderns, prosten Jonas Ekedahls, död. Här skulle Maria bli hushållerska åt sin bror **Alfred**, präst i Berg, så länge hon kom att leva, hon dog 1920. Hemmet andades ordning och auktoritet men också mildhet och för-synthet. Hit var Elin alltid välkommen på sina skollov. Ja, hon längtade säkert hit, för under många år i sin ungdom svärmade Elin för sin *”fullkomlige morbror”*. Till en väninna skriver hon 1901 ... *”vet du, om jag inte blygdes så, skulle jag skriva hur långt som helst om honom”*. I ett annat brev till sin hushållerska Linnéa skrivet 20 år senare, kan man läsa ... *”Prosten är vacker som en tavla”*.

Morbror Alfred ingav helt klart respekt men han var hjärtlig och hade sinne för humor. Med åldern blev han mer och mer konservativ, vilket visserligen gjorde honom till en ideologisk motståndare till Elin men det utmynnade aldrig i missämja dem emellan. Det kunde t o m hända att Elins åsikter kommenterades i hans predikningar!

Det sägs att hans **kantor** aldrig lyssnade på en predikan. När prosten gick upp i predikstolen gick kantorn ner från orgelläktaren och hem till hustrun för att få kaffe, öl eller en tupplur. Satt han sen inte på orgelpallen när predikan var slut, så läste prosten en psalm med extra långa verser tills kantorn satt på sin pall igen och spelade högt och ljudligt!

Från ungdomen blev Elin Wagner väl bekant med **människorna** i församlingen. Hon kunde deras språk, kände deras humor, deras världssyn, deras tankar om djuren, jorden och arbete. Denna människokänedom var grunden till den betydande romanförfattare hon blev, när det gäller smålandsmiljöer.

Bergs prästgård och morbror Alfred som nyutexaminerad präst.

Bergs prästgård, prästgårdsfolk och bygdefolk är förebilder för miljön i romanen **”Den namnlösa”**. Hos godsägaren och riksdagskvinnan **Elisabeth ”Lisse” Tamm** på **Fogelstad** i Sörmland hade Elin Wagner våren 1922 (med bara en kappsäck i handen lämnat sin make John

Landquist efter nästan 11 års äktenskap) funnit en **fristad** och **arbetsro**. Här skrev hon denna roman som hon kände skulle bli *"en stor och härlig roman"* - vilket också besannandes. Romanen som handlar om lidande och död, om människokärlek och religiös kamp, har alla sina förebilder i personer som stått Elin nära i Berg-bygden. Romanen kom ut 1922 och anses som ett av de mest betydande verken i svensk romanlitteratur.

Året innan, 1921, ombildades **Frisinnade Kvinnor** till ett **riksförbund** vid ett möte på Fogelstad.

Den s k **Fogelstad-gruppen** bildades. På bilden nedan syns från vänster **Elisabeth "Lisse" Tamm**, läkaren **Ada Nilsson**, historieläraren **Honorine Hermelin**, **Elin Wägner** och sittande riksdagsledamoten **Kerstin Hesselgren**.

Riksförbundet lade nu all sin energi på att göra kvinnor beredda för att utöva makt, att fostra kvinnorna till medborgare. Inte bara vandra till valurnan utan engagera sig i viktiga frågor, nu när kvinnorna fått rösträtt (1921). Till sin f d man John L. skriver Elin: *"Vi har haft livliga och resultatrika överläggningar, så nu ska du*

få se på frisinne".

Två år senare känner Elin Wägner att hennes egna intressen för resor ut i Europa och skrivande kommer i skymundan. Hon vill ha sin frihet att författa och en **lojalitetskonflikt** med framförallt Lisse Tamm uppstår. Till Ellen Key skriver hon i juni 1923: *"Jag anser mig ha uppfyllt min plikt, min botgöring i Stockholm med allt jag trålat för Fris. Kvinnor, rösträtt, fred o d. Nu får andra skriva uppsatser och springa på telegrambyrå om nätterna och göra protokoll."*

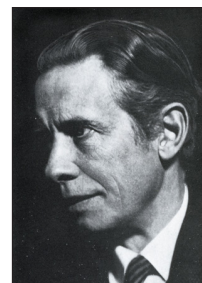
Men när gruppen samma år startade tidningen **"Tidevarvet"** blev hon först medlem av redaktionen och senare redaktionschef, till 1927. Elin var ju en driven journalist, den enda av damerna som hade yrkeskunskap. Och hur skulle hon kunnat stå emot ett organ, som i ljuset förde fram kvinnors ståndpunkt i den tidens angelägna spörsmål? Dessvärre uteblev framgången enligt Elin. 3000 prenumeranter var inte nog. *"....jag tror aldrig jag kan förlåta mig själv att jag inte dugde att få in tidningen i publiken under mina redaktörsår"*, skrev hon till Ada Nilsson 1936.

Kvinnan, den nya medborgaren i människens rike, bevakas av tusen ögon. Bild ur Tidevarvet 1927.

Två år senare, 1925, startades **"Kvinnliga Medborgarskolan"** på Fogelstad där EW blev en självskriven medlem. Kvinnor från alla samhällsklasser samlades här för att delta i kurser, alltifrån tro- och livsåskådningsfrågor, fred och mödravård till prostitution. Skolan blev ett **"idélaboratorium"** där frågor väcktes, diskuterades, godkändes eller förkastades. Många av hennes idéer i boken *"Väckarklocka"* genomgick här sitt första elddop. Skolan upphörde 1954.

1925 förälskade sig Elin i **Sigfrid Siwertz**. Kärlekshistorien och senare den bittra och smärtsamma brytningen som i flera år framöver kom att sätta djupa spår i Elins känsloliv, gav upphov till inte mindre än sex romaner, två av SS och fyra av EW. Bl a romanen **"Natten till söndag"** som blev ett stridslystet och galghumoristiskt försvar för kvinnans rätt att älska i medelåldern, att råka ut för *"en vårflod i augusti"*. Även försoningsdramat **"Svalorna flyga högt"** som tidigare nämnts, kom vid denna tidpunkt.

Sigfrid Siwertz skriver i *"Glasberget"*: *"Hur kunde jag handla så mot en kvinna... en elitkvinna, en djup värdefull människa! Bortslängd, bortglömd."*

Kör tillbaka mot Berg. Några hundra meter efter Bergs säteri ligger på höger sida ett

rött vackert trähus, detta är **Elin Wägners**

Lilla Björka. Platsen hade hon redan som ung flicka förälskat sig i, hon hade gått förbi här många gånger med sin morbror Alfred på väg till eller från kyrkan i Berg. Elin köpte tomten 1923 av kyrkvärden **Peter Johan** i Björka. Han var den fine gamle man som blev förebild till **Anders Petter** i Åsa-Hanna.

Tomten kunde hon köpa tack vare **De Nios stora pris** som hon fick samma år. Huset ritades av arkitekt **Carl Bergsten**, Stockholm, som också ritade **Liljevalchs konsthall** i Stockholm. Det rödfärgade smålandshuset är estetiskt tilltalande, lägg märke till det vackra fönsterpartiet på baksidan. Huset har varsamt renoverats både interiört och exteriört.

I ena hörnet på tomten lät Elin bygga en liten skriv- och gäststuga. Den ritades av konstnären **Simon Gate** på Orrefors. En relief gjord av vännen **Siri Derkert** föreställande **"Väckarklockan"** finns idag här. Stugan skall framöver användas till mindre utställningar.

När Elin fyllde **60 år** uppvaktade bergborna med ett **solur** som bysmeden gjort. Soluret står i trädgården i söderläge framför verandan. Flory Gate kom med fyra lass huggen björkved och hästarna var prydda med en fredsblomma vid örnen. Mejeristfrun hade bakat ett stort surbröd. Det var en strålande solig majdag med kaffe i trädgården. Inför den stora dagen skrev Elin: *"Inte kunde jag veta att livet här skulle förvandla hela mitt sätt att se, ge mig en helt ny utgångspunkt att se tillvaron från och att jag skulle börja lägga en ny värdering på allting: låta det viktiga och oviktiga byta plats"*.

Förutom släkten var Bonniers, Barbro Alving och många andra där på uppvaktningen.

Lilla Björka Elin Wägners hem i Berg.

Under sina journalistår i Stockholm längtade Elin till **Berg** med *”världens vackraste utsikt”*, 1927 flyttade hon in i huset och 1929 blev det hennes permanenta hem.

Lilla Björka ägs sedan 1994 av en **stiftelse** och är byggnadsminnesförklarad.

Lilla Björka med solverandan och färåhagen som blev äng.

Promenera gärna omkring i parken och passa på att besöka **Hembygdsgården** som är granne med Lilla Björka. Här finns en fotoutställning över **”Människorna kring**

Elin Wägners” samt en utställning med bygdesonen **Carl-Olof Gustavssons** grovsågade träskulpturer.

Elin hade fyra år tidigare, vid brodern Haralds skilsmässa, tagit hand om broderns italienskfödde son, **Giovanni** (”Vanni”). Vid Haralds död 1925, flyttade Vanni för gott till Lilla Björka. Vid Elins död ärvde Vanni huset. Vanni hade av hushållerskan Linnéa order om att vara tyst och inte störa mellan 8 och 17, då arbetade frun, Elin! Som tur var fanns det lek-kamrater i byn, bl a i Herrgården.

Elin med brorsonen Giovanni, ”Vanni”, född 1920.

Haralds dotter **Ria Wägners**, som vid faderns död var tio år gammal, kom nu att få ett mycket fint förhållande till sin faster, hon besökte ofta Lilla Björka på sina skollov,...”att komma då till Lillabjörka betydde för mig liksom för andra besökare att öppna den låga bruntjärade grinden och gå den knastrande grusgången fram mellan blomrabatterna och bli hälsad i dörren av **Linnéa**, Fasters trojänarinna genom många år. Linnéa först, Faster sen var den ordning man brukade hälsa i.... Sedan följde jag min ritual, den att gå tvärs över hagen ner till stenstättan över muren och se bort mot Bergsjön, skogarna bakomHagen fick förbli som den var, vildblommande av sippor och liljekonvalj

om våren och med björkar insprängda mellan ranka ekar”.

Inga blommor fick plockas på tomten, Elin ville se dom växa där. Blommor plockades på ängarna och utefter vägarna vid de långa promenaderna i omgivningarna. En av de många långa promenaderna gick ofta upp till **Hagstad** och **Holma**(se skylt Holma strax efter Lilla Björka, till höger) I Hagstad bodde **Massa-Tilda** som stickade strumpor och vävde handdukar i hel- och halvlinne, bl a åt Elin Wägners.

Ria avgudade sin faster i tonåren. Men...
”fast vi var så nära varandra gick vi ändå som två främlingar. Jag förnam hennes närvaro som en människa slutet i en egen värld och egna tankar, en slutenhet som all min öppenhet inte rädde på..”
”Men ibland kunde honsvalla över av ömhetsbehov, luta huvudet mot min axel...”

Det var också så som människorna i bygden uppfattade Elin Wägners, lite blyg och inbunden, pratade inte så mycket utan gick mest i sina egna tankar. När hon var ute på sina promenader och såg någon bonde ute på åkern kunde hon stanna och studera hur han arbetade. Någon kommenterade detta ”studerande” med att *”hon stod där och glodde.”* Hon var orolig för alla nya maskiner och för konstgödningsen. Hon förstod att nya given var effektivitet och kvantitet och att den kunde föra med sig en utarmning av landsbygden.

Barbro ”Bang” Alving hälsade ofta på Elin Wägners i Lilla Björka. De hade umgåtts mycket i Stockholm och Barbro hade blivit något av Elins lärjunge, särskilt vad det gällde pacifismen. När ”Bang”

sedan började sin bana som flygande reporter i världshändelsernas centrum – med debut i Spanien 1936 – var Elin både stolt och glad. Lilla Björka blev också ett hem för ”Bang” att komma till ”i väntans tider”, när hon 1937 gjorde sig redo att som ogift mor föda sitt barn. ”Bang” skulle ha skrivit biografien över Elin men p g a sjukdom överlämnade hon sitt samlade material till **Ulla Isaksson** och **Erik Hjalmar Linder**.

En ung Barbro Alving, en Wägnersdrabant och hängiven lärjunge, *”min andas barn ute i världen”*, sade Elin om Barbro.

Hushållerskan Linnéa kom att betyda mycket för Elin Wägners. Hon var ”ankaret” som styrde och ställde i hemmet. De lärde känna varandra redan 1906 när Elin hamnade i en djup depression efter sin brutna förlovnings och sin halvsyssters drunkningsolycka i Bergsjön. Linnéa var då piga hos Elins morbror **Esaias** i Växjö, hon var jämnårig med Elin. En livslång vänskap uppstod, trots att deras vägar skildes åt flera gånger. I många decennier kom hon att tjäna Elin Wägners. Linnéa dog bara ett halvt år efter Elin, sin husfru.

Elins hushållerska Linnea med katten Tekla.

I grannhuset, hos **postmästare Erik Karlsson**, hämtade byborna sin post. Han var en stor beundrare av Elin. De ställde båda upp på en **opolitisk lista** i kommunalvalet. I sitt valtal sa Elin att hon tidigare hade tillhört ett stort parti i Berg, **klandrarnas parti**, men nu skulle hon gå ur det och låta sig väljas in i **kommunal-fullmäktige**, där skulle hon dela ansvaret med de andra! För att värva röster gick Elin och Erik runt och knackade dörr! Man sa att de samarbetade så bra att ”*de åt ur samma ho*”!

Båda kom in i fullmäktige. Elin Wägner satt med i **fattigvårdsstyrelsen** och flera andra nämnder, men själv sa hon senare att ”*jag egentligen bara aktivt intresserat mig för brandsprutan och ålderdomshemmet, och båda av personliga skäl. Det var första krigssommaren som jag körde fram med brandsprutan vid ett sammanträde. Men brandfogden bara skojade med mig. Och när jag snopen gick därifrån fick jag en gubbe i sällskap, och till honom sa jag: Ja de skämtar nu, men jag vill se hur de skulle se ut om Lilla Björka brann ner och de fick försörja mig på Tjureda ålderdomshem.*

Efter en stunds funderande över denna katastrof sa han: ”Ja det kunde väl hända - nu när tysken har tagit Frankrike.” Elins partikamrat postmästaren sa: ”*Det vill jag ha sagt, att det är ett stort skarpsinne i henne. Ingen här har så klar tankeförmåga som hon, hon ser tvärs igenom frågorna och slår ut det sämsta och tar fram kärnan. Och så talar hon inte i onödan. Och en sak till: Det får letas efter de som innerst inne är så hjälpsamma som hon.*”

Från Berg kommer f d riksdagens talman, **Thage G. Pettersson**. Thage på Hagtorpet kallades han, han var son till kyrkväktaren. I ett protokoll undertecknat av Elin Wägner fick Thage som 12-13-åring i uppdrag att mot överenskommet 20 % provision sälja överblivna ex av ”**Bergs Hembygdskrönika**”!

Kör vidare upp till **Bergs kyrka**.

Här predikade morbror Alfred och här konfirmerades Elin. Kyrkan uppfördes 1831 och är typisk för sin tids arkitektur. Snett upp till vänster om kyrkan står **fyra gravreliefer** i form av ”pilar”, ritade av **Gregor Paulsson**, Elins sväger. Här vilar morbrodern/prosten **Alfred Ekedahl**, hans syster **Maria Ekedahl**, husföreståndarinnan **Emelie Sjögren** samt Emelies syster **Maria Sjögren**.

Här ville också Elin Wägner haft sin grav (om Elins sista tid i livet, se sid 25), men när almarna höggs ner bestämde hon sig för en gravplats i **Lund**, där hon ligger begravd bredvid sin mor under en björk. Miljön kring kyrkan är förebild för miljön i romanen ”**Svalorna flyga högt**”. Bl a skolan, nu det gula sockenhuset, och postmästarhuset, det grå huset bredvid.

Kör vidare mot **Lädja**. Om Lädja skriver EW i ”**Tusen år i Småland**” bl a: ”*På 1300-talet skrevs byns namn Lodhga eller Lädja. Med sitt sidlänta söderläge bör den platsen ha varit utvald till odling och bebyggelse långt bortom 1300-talet. På dess forna fåramarker ligger nu en präktig dotterby....*”

Norr om Lädja ligger **Rösås**. Här bodde Elins goda vän och själsfrände, **Flory Gate** till sin död, nyåret 1998, 94 år gammal. 1933 var Elin på besök hos sin syster och sväger, **Ester** och **Gregor Paulsson** i Orrefors. Gregor var professor i konsthistoria och umgicks i kretsen kring glaskonstnärerna, bl a **Simon Gate**, Florys make. Elin och Flory fann samförstånd och höll kontakt. Flory skilde sig snart från Simon Gate och flyttade till Göteborg med parets två barn, Barbro och Ulf.

1939 flyttade Flory Gate med sina två barn till Berg och började söka efter en lämplig gård i trakten. 1940 köpte Flory det gamla **parhuset** på vänster sida om vägen i **Rösås by**. I det vänstra parhuset bodde Flory på äldre dar. Det stora huset på baksidan lät hon bygga 1940.

Rösås kom att bli **ett andra hem** för Elin Wägner, veckorna hon tillbringade där framstår som ljusa och fria. Elin och Flory är djupt upptagna av tanken att liva upp den gamla **bygdekulturen**. Dom studerar linberedning, vävning, spinning, tröskning och bak – hon följer njutningsfullt den handlingskraftiga Flory i hennes förehavanden. En bygd som ömsar skin men behåller sin egenart. Detta var ju vad hon skrivit om sedan 1930-talets början!

I parhuset bor idag barnbarnen, glaskonstnärerna **Astrid** och **Aino Gate** med sina familjer. I huset bredvid bor deras föräldrar, Ulf Gate med fru.

Flory Gate har berättat följande lilla episod som utspelade sig i hennes trädgård: Elin och Flory brukade fiska och en gång blev fångsten ovanligt riklig. De beslöt sig för att torka en del av fisken och hängde därför upp den i träden i trädgården. Morgonen efter fanns inte mycket av fisken kvar, byns katter hade haft storkalas på delikatesserna!

”*Som en fullväxt dotter*”, skrev Elin en gång om sin 22 år yngre vän Flory Gate. Denna bild togs 1944.

En annan episod är när Flory och Elin var på besök i **Bergs prästgård**. Flory gillade inte prostens hushållerska, **Emelie**. Inte blev det bättre när Emelie ur skafferiet hämtade upp en flaska saft med etikett-

texten: ”Eftersaft att bjuda enklare gäster på!”

Under andra hälften av 1930-talet reste Elin Wägner mycket omkring i Europa och talade hängivet för freden. Hon var med och startade aktionen **”Ned med vapnen”**. I **Tidevarvet** publicerades ett upprop till kvinnorna att vägra gasmask och skyddsrum mot rustning och hotande krig.

I Genève bildades kvinnoorganisationen **WOWO** (Womens Organisation for World Order). Tillsammans med Flory Gate reste Elin till WOWO:s internationella konferens i Salzburg.

1937 reste Elin och Flory till Bratislava. Genom WOWO mötte de **Mina Hofstetter**, en schweizisk bondkvinna som influerad av sin farmor och kinesiskt jordbruk odlade naturligt giftfritt utan kreatur eller djup plöjning, och som sådde efter månen. Året efter besökte Elin och Flory Mina Hofstetters gård i Schweiz. Den kunskap om **ekologisk odling** de fick där tog de med sig hem till Florys gård i Rösås, en **giftfri odling** utan ”påsaskit” (konstgödsel), som Flory sade! Det var många Berg-bor som skakade på huvudet åt de tokiga fruntimrenas ekologiska odlingar: *”Sånt kan en väl hålla på mä, om en inte behöver leva på dä.”*

Om denna naturnära odlingsform skriver Elin Wägner och Lisse Tamm på Fogelstad i boken **”Fred med jorden”**, från 1940. *”Jorden är ej skapad av människohänder. Men människohänder har slagit under sig jorden”*, är anslaget i boken. Det kan ej bli fred på jorden om man inte sluter fred med jorden. Detta kan ej ske om inte kvinnorna får vara med och bestämma, det är kvinnorna som värnar om barnens bästa och deras överlevnad.

Elin Wägners stora intresse för naturen och vad jorden ger grundlades säkert redan i barndomen, då hon och hennes bror, som redan nämnts, tillbringade somrarna hos morföräldrarna i Tolg. I moster **Marias örtesängar** och **kryddland** lärde de sig växtsätt och användning, aktsamhet och sparsamhet med naturens hävor – *att ”ta vara på en näve mull, ett ax, en rova, en tuss hö”*.

Elin, som betraktade sig som *”ett olyckligt barn”*, kom tidigt underfund med att för de stora sorgerna fanns det en **tröst** bland lundens och hagarnas träd och stenar. Att sitta på en stubbe i skogen och tänka blev snart en vana liksom de långa skogs-promenaderna på vägar där med åren *”varenda sten var en minnessten”*.

Flickan Elin grät över att hon inte kunde få bli **jägmästare** och vid 15 års ålder skrev hon en novell full av hat mot Domänstyrelsen, som hon trodde skulle kalhugga hela Småland. 44 år senare formulerade hon sitt livsideal så här: *”Mot dagens ideal: mekanisering, specialisering och fart, ställa vi medvetet upp de ideal som vi tro bli morgondagens: självverksamhet – mångsidighet – tålmod.”*

Det var i nämnda skrift **”Fred med jorden”** som trycktes 1940.

1941 kom boken **”Väckarklocka”** som kom att bli en uppmärksammat debattbok. Sina tankar och idéer om fred, kvinnors rättigheter samt varsamheten med naturen samlade hon i denna bok. En tänkvärd fråga diskuteras: Vad hade **hög levnadsstandard** hittills betytt och vad betyder det idag? Friskt vatten, mjöl från säd som vuxit på frisk jord (ej sur eller övergödd), mjölk, kött och rotfrukter från närbelägna gårdar med god djurhållning, detta borde vara hög levnadsstandard, anser Elin. Hennes budskap var det inte många som tog till sig då, först nu har vi hunnit ifatt hennes tankegång. När svenska folket våren 1998 valde **århundradets bok** kom **”Väckarklocka”** på plats nr 71!

1944 valdes Elin Wägner in i **Svenska Akademien**. Strax efteråt tog hon i en tidningsintervju upp det för henne högaktuella ämnet: *”På landet lär man sig så mycket vad kontakten med jorden betyder och vad det betyder att denna jord håller sig frisk och obesmittad”*. Hon hade med egna ögon sett hur småfåglarna dog av betat utsäde som innehöll kvicksilver. Med böckerna **”Fred med jorden”** samt **”Väckarklocka”** lades grunden till vad vi idag kallar **miljörörelsen**.

Elin Wägner – Dotter av Moder Jord.

Som kuriosa kan berättas att hennes hudvårdsexpert, den kända **Marja Entrich**, gjorde Elin vacker när hon kom in i Svenska Akademien. *”Hon var mycket förtjusande och använde make-up mycket diskret, det fick inte synas, bara mycket diskret på läpparna. Jag har aldrig glömt Elin Wägner. Hon var en vacker, älsklig människa som visste vad hon ville”!*

Efter Elin Wägners död startade Flory Gate, 1951, en **vägstuga** i Lädja. Det var kvinnor och flickor i trakten som blev mycket skickliga mattvävare. Flory var bekant med den kända **konstnärinnan** och heminredaren på NK, **Elsa Gullberg**. Genom henne kom beställningar från NK på dessa mattor. Alla mönster och räkenskaper från den tiden finns idag bevarade i arkivet i Bergs sockenstuga.

Flory Gate instiftade också en **stipendiefond** till kvinnliga jordbrukare med intresse för ekologisk odling. Detta kunde hon göra tack vare en summa pengar från ett arv. Den fonden finns än idag.

1942 lämnade Elin Wägner sina politiska uppdrag i Berg, där hon ersattes av Flory Gate. Året efter var Elin med och bildade **Bergs Hembygdsförening** (tidigare omnämnd) och blev dess sekreterare och medlem i redaktionskommittén för **”Bergs Krönika”**. Under de här åren skrev hon också en biografi i två delar över **”Selma Lagerlöf”**. Biografen kom att erkännas som en av de bästa i sitt slag, somliga sade: Wägners bästa verk!

Kör tillbaka mot **Berg** och sedan mot **Bråt** och **Bjursjö**, fram till **väg 30, Växjö-Jönköping**.

På denna vackra väg mellan Rösås och Berg promenerade Elin och Flory Gate ofta. Flory hade bil men ställde av den under kriget. Hon köpte istället en tandemcykel som de båda ofta sågs cyklande kring på.

Flory Gate och Elin Wägner på cykeltur.

Sväng höger mot **Bråt**, med vackra gamla hus, kuperat odlingslandskap och vackra löv- och slätterängar.

Fortsätt vägen fram, i vägskorsningen på höger sida ser Du en gammal gård,

Bjursjö. Den vackra gamla **mangårdsbyggnaden** är i dag uthyrd till privat boende. På Elin Wagners tid ägdes gården av **Gustav Andersson och hans systrar**. Elin tog gärna med sig sina gäster till dessa syskon.

Systrarna var duktiga **väverskor**, de var kända för sina hemvävda dukar i dräll och damast. När mamman levde valde hon själv ut den åker där linet skulle odlas, för att senare spinnas till glansigt vävgarn. Vid besöken gjordes oftast någon beställning.

Sonen Gustav var sedan skoltiden mycket intresserad av läsning, han hade ett värdefullt bibliotek. Säkert hade Elin och Gustav mycket gemensamt att prata om. Gustav levde ensam kvar till mitten av 1990-talet.

Vad beträffar gården har ägarna genom årens lopp på ett traditionellt manuell sätt vårdat **ängsmarken** och skött skogen med omsorg och försiktighet. Detta har resulterat i vackra **blomsterängar**, välvårdad **odlingsmark** och gamla **skogsbestånd** med rik flora och fauna.

Värdefulla natur- och kulturvärden har bestått. Dessa har sedan 1997 **Stiftelsen Gustafs Bjursjö** fått till uppgift att förvalta åt allmänheten. Bl a finns en **vandringsstig** på ägorna. Redan nu kan man promenera ut till den vackra **Sjöudden**.

Fortsätt vägen fram (håll höger) till **väg 30**, där kör Du vänster mot **Växjö**.

I **Bredhult** kör Du väg 126 mot **Moheda**.

Efter ca 5 km kommer Du till **Lidnäs**. Sväng ner på **Bygatan** och Du kommer till **Lidnäs station**, idag nedlagd. Här steg Elin på och av Stockholmståget, färden gick vidare med taxi hem till **Berg**. Taxin kördes oftast av Ossian, som också körde posten mellan Lidnäs och Berg. Elin har berättat att han en gång kom så sent tillbaka från sin postrunda, att tåget redan stod inne på stationen. "*Är det tåget eller lantbrevbärarna som skall vänta*", skrek stinsen. "*Den som kommer först skall vänta*", svarade Ossian.

Den gamla vägen gick över **Stora Målen**. I den gamla sätesgården bodde folklivs-

forskaren **Gunnar Olof Hyltén-Cavallius** någon tid på 1860-talet. Om detta skriver Elin Wägner i "**Tusen år i Småland**".

Kör tillbaka upp till huvudvägen och sväng höger mot **Alvesta**, höger igen vid stora vägen. Kör några km och sväng sen vänster mot **Moheda** (gamla vägen över **Torpsbruk**).

I dessa trakter vid sydändan av sjön Stråken utspelar sig Elin Wagners sista roman, "**Vinden vände bladen**" som kom ut 1947. Flory Gate sade en gång att den boken var "*hennes* (Elins) *testamente*". Elin får idén att använda bl a **Ölsåkra**, **Alvesta** och **Lidnäs** som miljöer för romanen. Ölsåkra blir Aneholm, Alvesta blir Alvaryd, Lidnäs blir Grönlid, **Stråken** blir Smalen. Lidnäs, som i "**Den namnlösa**" kallas Ljungheda station, får nu heta Smalsjö. Romanen handlar om en förgiftning på Ölsåkra på 1700-talet. En järnvägsolycka, som hänt mellan Lidnäs och Lammhult, bakas in i historien.

Kör vidare till **Torpsbruk**.

I romanen "**Vändkorset**" nämns en **mekanisk verkstad** där det gjordes tröskor, förebilden låg här i **Torpsbruk**. Masugnen ser Du vid forsen. "**Vändkorset**" handlar om möbelfabriken **Gåtatorp**. **Åby möbelfabrik** i Åby var förebilden som räddades undan från konkurs genom att arbetarna tog över fabriken. Romanen gick först som följetong i **Konsumentbladet** (senare tidningen **Vi**) 1934, året efter gavs den ut i bokform. Den har också filmats i flera omgångar.

Fortsätt mot **Moheda**.

I trakten ligger byn **Vegby**, vägen där... "*kallas än i dag **Svinagatevägen** även av dem som ingenting hört om de stora svin-drifterna som fordom om vårarn drog ner i de stora allmänningsskogarna i de utmarker där Moheda och Aneboda socknar stöter samman. På höstarna kom så bönderna igen och skulle hämta sina svin, men om då märkena, varmed svinen skulle skiljas åt, växt bort under sommaren, blev det stort bråk mellan svinägarna. Det är så länge sen, så man kan väl våga tala om att svinhämtningsdagarna var stora dagar för fylle och slagsmål...*" Ur "**Tusen år i Småland**".

I **Moheda** "...finns en gammal kyrka med vakthållningstorn....där man håller utkik efter fiender från både norr och söder..." **Kyrkan är medeltida**, från 1100-talet med mycket vackra stjärnvalv. Tillsammans med nio andra svenska kyrkor tävlade den 1999 om titeln "Landets vackraste kyrka!"

Kör mot **Växjö** och sedan mot **Ör**

Örs Kyrka.

På kyrkogården finns **Syttes grav**. Gravstenen, som står snett upp till vänster när Du står med ansiktet mot kyrkporten, har följande inskription:

*"Den renhjärtade, den barnafromme. Det vandrande originalet på Värends vägar. Till hans minne frans **Sytte** dagen vid barndomshemmet i Södratorp. **Johan August Johansson**, 1870-1938. Barnatro."*

Johan August, "Sytte", var en varmt kristen människa som gick runt i byarna där han utförde enklare sysslor mot mat och husrum. Han var alltid närvarande vid dop, vigslar och begravingar. Vid dessa

tillfällen skänkte han konfekt, som brukligt var. Han sade att "han hade vänner, goda vänner och hjärtevänner". Elin Wägner lärde känna honom i Bergs prästgård, där han var sysselsatt med allehanda göromål. Elin har låtit honom bli förebilden till **Niklas** i romanen "**Den namnlösa**". Elin berättar också om honom i "**Tusen år i Småland**":

"Den mannen visste...att om man flyttade in i ett tomt hus blev där ingen välsignelse. Därför stod han i dörren, klädd i köksförkläde och med full eld i spiseln som representant för de välkomnande goda makterna, när jag flyttade in i mitt hus, och sämre representant kunde de ha valt."

Johan August, "Syttte" Johansson.

"Syttte" ordnade en s k **syttedag**, 27 juli, i sitt torp dit han bjöd in folk från byarna runtomkring för att lyssna till prästens predikan. Denna tradition har nu hembygdsföreningen tagit upp igen.

Inte långt ifrån **Ör** på den gamla landsvägen mot byn **Makrilla**, några hundra meter innan hembygdsstugan, ligger på höger sida bakom en liten trädunge en berghäll med ett par hundra **skålgropar**.

I "**Tusen år i Småland**" skriver Elin följande: *"Hur var det hållgröpnings-specialisten doktor Lidén sagt i sin bok? Jo, att skålgroparna har en adress till jordgudinnan....Namnet elkvärn som givits skålgroparna tyder på rituellt malande. Vi tänkte på trälkvinnorna **Fenja och Menja** som malde världen sönder och samman...Så prövade vi teorin att kultblocken varit bord dit de döda inbjöds....Vad hade de gamla kvinnorna tänkt måntro, som hållit kulten vid elkvärnarna i gång ända fram i våra dagar? Smorde de dem med fett och offrade ulltollar i dem därför att de trodde att de döda behövde fett och ulltollar? Hur kan det annars komma sig att vår tids kärringar frambar samma offergåvor av ull och fett som grekerna redan på förantik tid?"*

Här slutar Elin Wägner-turen.

Vi vänder tillbaka in mot Växjö. När vi närmar oss Växjö kommer vi att köra på vägsträckor som Elin Wägner med hennes egna ord skulle betraktat som "**piskrapp i landskapet**". Om funderingar över vägarna i landskapet skriver Elin i "**Tusen år i Småland**".

LITEN BILDKAVALKAD

Denna bild pryddes både bokomslaget till romanen "**Pennskaftet**" som kom ut 1910 samt ett vykort med ett citat ur romanen. Själva hade Elin Wägner distans och humor till bilden. *"Detta rälia kort togs för tie år sedan. Hatten ansågs då liten och jag stor. Nu är hatten stor och jag ganska liten"*, skrev hon på vykortet till en väninna 1921.

Elin Wägner vid skrivmaskinen en majdag när en fotograf besökte henne med anledning av hennes inval i **Svenska Akademien** 1944. Vad kunde, från kvinnlig horisont sett, vara mer önskvärt än att på nytt få se en kvinna i mansklubben, därtill en kvinnornas förkämpe? Lyckönskningarna strömmade in till Elin på Lilla Björka.

30 band gick det åt för att arkivera de ca 400 000 namn som samlades in 1914 för **kvinnlig rösträtt**. Elin Wägner betraktar samlingen tacksamt och vördnadsfullt, kan man förmoda. Kvinnlig rösträtt fick vi 1921.

Elin Wagners **sista levnadsår** bestod till större delen av sjukdom - infektioner, illamående och magsmärtor avlöste varandra, krafterna avtog. I oktober 1948 lade hon in sig på Växjö lasarett där man upptäckte en tumör i magen. Elin for raka vägen till Serafimerlasarettet i Stockholm för **operation**. Tyvärr var det för sent, cancern hade nått mjälten, men kom även att sprida sig. I ett brev till en vän kallade hon sig *"ett söndersprängt kosmos"*. Vänbesöken var nu få, men två av de män som betytt mycket i hennes liv kallade hon själv till sig, som till ett avskedsmöte, **John Landquist** och **Sigfrid Siwertz**.

I slutet av november kom hon med ambulans och skakig sjukvagn tillbaka till **Flory Gate** i Rösås. In i det sista hade hon gjort sig **självförebräelser** för att vara *mutlig* vad gällde boken *Väckarklocka*. Motståndet mot boken borde inte hindrat henne från att kämpa vidare, tyckte hon. Men *"jag har gjort så gott jag har kunnat"*, hade hon suckat.

I denna miljö, hos Flory i Rösås, fick Elin

Wagner avsluta sitt jordeliv. Elin **insomnade stilla** den 7 januari 1949, omgiven av nära och kära. Den 13 januari bars kistan med hennes stoft ut från Rösås och **"lästes ut"**, enligt gammal sed, av Flory Gate, se bilden. **Sorgetåget** gick sedan den dryga halvmilen genom byarna Rösås, Bråt och Lädja ner till **Bergs kyrka** där jordfästningen skulle äga rum. Vägen var kantad av granar vilkas toppar brutits så att de pekade mot kyrkan. På gårdarna utmed vägen flaggades på halv stång, ingen människa syntes till. Så var den åldriga seden i bygden. Den döda skulle vara fredad för nyfikenhet under sista färden.

Kistan fördes först till **Lilla Björka**, där ett stort antal sörjande väntade. Kistan ställdes ner på Elins älskade veranda för *"utfärdsläsning"* av kyrkoherden i Berg. **Jordfästningen** förrättades därefter av biskop Brilioth i Bergs kyrka. På kvällen fördes kistan till **Lidnäs station** för färd till Norra kyrkogården i **Lund**, där Elin Wagner gravsattes. Elin vilar där i en grav tillsammans med sin mor, Anna Wagner.

Elin Wagner-sällskapet bildades 1990 och har idag ca 400 medlemmar spridda över Sverige. Har Du frågor kring medlemskap, ring 0470-77 55 57.

Föreningens postgiro: 22 21 27-3.

E.W.-sällskapet ger 3 gånger per år ut medlemsbladet **"Bergsluft"** (namnet efter tidningen Bergsluft som Elins vänner gav ut till hennes 50-årsdag).

Elin Wagner-sällskapets årsmöte hålls i anslutning till Elins födelsedag **16 maj**. En septemberhelg varje år ordnas, i samarbete med **S:t Sigfrids folkhögskola** i Växjö, studiedagar om Elin Wagner. På folkhögskolan finns ett särskilt **Elin Wagner-rum**, här finns också böcker av Elin Wagner som skänktes hit efter hennes död.

Växjö universitet har inrättat ett stipendium på 5000 kr till den som skriver bästa uppsatsen om Elin Wagner eller i hennes anda. Även här finns ett **Elin Wagner-rum**.

Är Du intresserad finns **litteraturlistor** över Elin Wagners produktion tillgängliga på Landsbiblioteket och Turistbyrån i Växjö.

Stiftelsen som driver Lilla Björka består av Elin Wagner-sällskapet, Bergs Hembygdsförening, Bergs sockenråd samt Smålands Akademi.

Källor:

Elin Wagner, "Tusen år i Småland".
Elin Wagner, "Tolg mitt Österland".
John Landquist minns EW.
Ria Wagner, "Faster".

U. Isaksson E.H. Linder:
"Elin Wagner- Amason med två bröst"
samt "Elin Wagner- Dotter av moder jord".

Märta Schlecker: "Elin Wagner i Berg".
Lilian Karlsson, Lotta Frost-Berggren:
"I Elin Wagner:s småländska fotspår".
Kronologi över Elin Wagner och hennes tid".
Elin Wagner-sällskapets skrifter.
Solveig Hammarbäck, Växjö universitet.

Bildmaterial från Bergs Hembygdsförening, privat samling samt ur böckerna
"EW, Amason med två bröst" och
"EW – dotter av moder jord" av
U. Isaksson och E.H. Linder.
"Rena rama Ria" av Ria Wagner.

Praktiska upplysningar:

(med reservation för ev. ändringar)

**Elin Wägners Lilla Björka samt
Bergs Hembygdsgård**

hålls öppna
och visas söndagseftermiddagar
under 15 juni- 15 augusti. Annan tid efter
överenskommelse, tel. 0470-170 79
0472-720 56.

Hela juli månad visas på Lilla Björka en
konstutställning med anknytning till Elin
Wägners liv och verk. Lilla Björka är då
öppet dagligen 12-18, måndagar stängt.

Under ”**Berg-veckan**”, årligen första
veckan i juli, dagligen 14.00-19.00.
Se särskilt programblad.

”**Café Lunden**” i Bergs bygdegård,
öppet juli tisdag-söndag, 14.00-17.00.
Tel. 0472-720 50.

Året-runt-öppna **kafé- och matställen**
finns även i **Asa, Ör och Moheda**.

Som komplement till denna tur när det
gäller övriga sevärdheter, utflyktsmål mm
i dessa nämnda trakter, rekommenderas
**bilrundturerna nr 2 och 6 eller cykeltur
nr 8 (Åby-rundan)**. Dessa finns att
köpa på **Växjö Turistbyrå,**
Stadsbiblioteket, tel. 0470-414 10
e-post: turistbyran@kommun.vaxjo.se

**1999/2:a uppl. 2000/
3:e uppl. 05. 2006/2009
VÄXJÖ KOMMUN**

Informationsenheten

Text och textbearbetning:
Ingela Bernstein-Svensson

Eftertryck förbjudes.

Elin Wägner-citat tagna från hennes böcker.

- Vi behöver en vision av en värld med mening i för att önskekraften skall leva upp igen. / Väckarklocka
- Kvinnornas reaktioner mot den behandling de varit utsatta för påminner om jorden. Båda tackar för god behandling med blom och frukt, båda svarar på hård behandling med torka och oginhet. /Väckarklocka
- Mäns och kvinnors historia är ju så sammanflätad som varp och inslag i en väv. Men det har lyckats göra en historia enbart av inslaget. /Väckarklocka
- Då det blir tal om husmödrarnas arbete brukar man framhålla deras betydelse och makt som kunder. Men deras makt står inte i proportion till de millioner som går genom deras händer. /Väckarklocka
- Vi träffades för första gången för fem år sen. Vi gick på handelsinstitut i Göteborg och var ungefär lika styva. Nu har han 4600 i fast lön och jag har 1000, är inte det eget? /Norrtullsligan
- Det är en enorm uppgift att leta fram kvinnornas historia. Det är ett chiffer vars nyckel ligger i en förgången tid. /Väckarklocka
- Hon drömde om kvinnor med nog självförtroende, vilja och kunskap att erövra sig en plats i biskopens och landshövdingens värld. /Genomskådad
- Männen har beskyddat oss till döds. /Mannen och körsbären (De eniga millionerna)
- Vi törs inte lägga oss i eller säga emot för vi är rädda att vara misshagliga för våra älskare som ju själva vill styra världen. /Dialogen fortsätter
- Därför att männen ensam tagit äran av alla uppfinningar och all kultur är det inte nödvändigt att de har rätt därtill. /Väckarklocka
- Att komma in i systemet betydde inte för kvinnorna att få något väsentligt inflytande där. För de allra flesta har utbildning till tjänst i det manliga systemet betytt omskolning, avslipning, anpassning. /Väckarklocka
- Det enda trygga vore en ordning där hemplikter och förvärsarbete organiskt hängde samman till ett helt. /Väckarklocka
- Kvinnorna har nöjt sig med att som något oundvikligt betrakta det slöseri med liv och värden som finner sin höjdpunkt i kriget. Just genom sin omåttlighet framtvingar slöseriet klarhet över att resurserna inte är outtömliga, och det börjar dagas bland kvinnorna att de måste ta hand om hushållningen. /Väckarklocka

- Bara tanken på hur ett budgetförslag skulle ta sig ut efter en hänsynslöst genomförd kvinnlig värdering av vad som är nödigt och onödigt i samhället, kan komma en att spinna av välbehag. / Från Seine, Rhen och Ruhr
- Det som missgynnar kvinnorna skadar hela samhället; mäns och kvinnors intressen kan inte i grunden och på lång sikt skiljas från varandra. /Fred med jorden
- Kvinnorna måste hjälpas åt med männen att finna den livsform där livet blommar, men de får aldrig låta sig mutas bort från kravet att moderskapet skall vara frivilligt och kärlekslivet löst från ekonomiskt beroende. / Väckarklocka
- För kvinnorna blir upptäckten av deras egna krafter lika häpnadsväckande som upptäckten av vattenkraften och atomenergin varit för den gångna epokens ledande hjärnor. /Väckarklocka
- Därför att flertalet människor tror att tillvaron måste vara en evig kamp där den starkare segrar, blir den det också. /Väckarklocka
- En historiekunskap som domineras av föreställningen om striden som tillvarons grundprincip och styrkan som den utslagsgivande faktorn är katastrofal. /Väckarklocka
- Fred på jorden och ett nytt fredligt förhållande till jorden hör oupplösligt samman. / Fred med jorden
- Om luften är full av kanondunder, vem kan då höra smällarna från leksakspistolerna? /Arbetsboken
- När människorna på goda skäl upphör att skatta sitt liv högt, då skrämmar man dem inte heller med tanks. / Från Seine, Rhen och Ruhr
- Att det går att ställa om vårt samhällsmaskineri och engagera varenda kugge i krigets tjänst beror på att vår civilisation även under fredliga perioder är inställd på att bryta upp sammanhang, krossa motstånd, omgestalta, erövra. /Väckarklocka
- Då jag blir för utledsen vid att höra talas om krigsindustrins kapacitet, tänker jag på hur underbart det måste ha varit att kunna skicka iväg männen med ett parti flinta och sen ha dem sysselsatta i årtal. /Väckarklocka
- Vi frukta endast framåtskridande sedan det förvandlats till framfart. / Fred med jorden
- Människan har blivit allt mer rastlös, men jorden har sin egen rytm. Hon behöver tid till allt det arbete hon ska utföra. / Fred med jorden
- Jag finner som många andra stöd och tröst i att läsa om hur allt växlar och stolta riken och idéer faller. Det är till slut kvinnan och daggmasken som avgör det hela. / Brev till Barbro Alving

- Jorden behöver kvinnorna och kvinnorna behöver jorden. /Fred med jorden
- När man följer naturen får man avstå från de stora vinsterna, men riskerar inte heller de stora förlusterna. /Fred med jorden
- Jorden är ej skapad av människohänder – men människohänder har slagit under sig jorden. Dock låter jorden sig ej ägas. Om den missbrukas, lider den och upphör att ge. /Fred med jorden
- Mot dagens ideal: mekanisering, specialisering och fart, ställer vi medvetet upp de ideal som vi tror blir morgondagens: Självverksamhet – mångsidighet – tålamod. /Fred med jorden
- Inte en glimt av självrannsakens ljus faller över det faktum att kvinnorna är frånvarande i världens ledning, vid principernas och livsstilens utformning eller vid mänsklighetens målsättning. /Väckarklocka
- Jag är inte gift med honom, jag är inte gift med honom, tänkte hon för att hålla sitt kurage uppe. /Dialogen fortsätter
- Det går inte att uppfostra barn till arbete om inte ungarna ser att detta arbete behövs. / Väckarklocka
- Alltings ursprung är det stora modersskötet, det som en gång födde världen och återföder livet samt tar det tillbaka. / Väckarklocka
- Jag skriver för att leva och jag lever för att bli klok och kanske en gång kunna författa. / Pennskaftet
- Få saker nedsätter ens anseende så på landsbygden som att gå ut och gå, framför allt på blanka förmiddagen. / Den namnlösa
- Bara att gå omkring och tänka att jag borde varit söner skulle väl annars kunna göra mig till rösträttskvinna. / Pennskaftet
- Jag kommer att tänka på den tiden då vi var lika långa, grindstolpen och jag. Nu har jag växt om den, men den skall stå då jag fallit. /Den namnlösa
- Vi tyckte att en levnadsstandard som sammanförde de högsta krav en människa kan ställa på sitt liv med den största enkelhet, var ganska rimlig mitt i sin orimlighet till slut. / Väckarklocka
- Herregud, man var inte mer än människa och knappt det. /Pennskaftet
- Människor är inte elaka dårar, när man verkligen kommer i rum med dem. /Från Seine, Rhen och Ruhr
- Man ska inte fästa sig vid elakhet, men den tränger igenom alla pansar. / Den namnlösa

- Om vi inte kunde skratta så skulle vi ha gett upp alltsammans för länge sedan. / Från Seine, Rhen och Ruhr
- Tiden bryr sig inte om att minnas. / Den namnlösa
- Hatets verkningar känner vi väl, men känner vi ännu kärlekens? Vi har ju inte provat dem. / Från Seine, Rhen och Ruhr
- Makt har den som har i sin hand det man älskar. /Silverforsen
- Man tror inte att en katt är musikalisk bara för att han sitter så stilla, medan han lyssnar till fågelsången. / Mannen vid min sida
- Det dröjde förstås ännu en tid innan de segrande partierna började begripa att ett parti har sin stora tid före segern och inte efter den. / Dialogen fortsätter
- Uppriktighet om morgnarna är det värsta jag vet. /Den namnlösa
- När gässen får se gåsleverfabrikanten så kacklar de välkommen. / Dialogen fortsätter
- Det är med de vackra som med de rika, ofta är de snåla. / Den namnlösa
- Aldrig har man sett att den som är rik skänker efter sin fordran. / Åsa-Hanna
- Går man in i andras hus då får man böja sig. / Den namnlösa
- Påståren är den ändliga människans försök att utsträcka njutningen över dess egen gräns. / Helga Wisbeck
- En svensk tror så gärna att en pistol är en attrapp. /Mannen vid min sida
- När jag trodde jag skulle dö, då hade jag mod att leva. /Den namnlösa
- Det kan komma så mö utå ett enda misstag. /Åsa-Hanna
- Man löser inte säsongkort till mig som till operan eller varmbad. /Pennskaftet
- Även den mes skeptiske låter övertyga sig av handling. / Från Seine, Rhen och Ruhr

- Man kan alltid leva; ett sår som ingen ser är ingen ursäkt för att ge upp livet. /Den namnlösa
- Man skall inte vända tillbaka på gamla vägar där ens spår är utplånade. /Den namnlösa
- Man kan hinna mycket mellan tårarna. /Pennskaftet
- Så länge man inte är riktigt död, vill man allt gärna leva. /Den namnlösa
- Jag sätter mycket värde på flickor, som inte har alltför gott anseende, de är vanligtvis de trevligaste. / Pennskaftet